

SOCIOLOGY

Нові соціологічні підходи до вимірювання соціальної стратифікації

Л. О. Малиш

Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: serpentina@ukr.net

Paper received 19.10.17; Revised 26.10.17; Accepted for publication 28.10.17.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2017-146V24-15>

Анотація. У статті систематизовано здобутки сучасних соціологічних студій соціальної ексклюзії та однотипного підбору за статусом, які являють альтернативу до розгляду соціальної стратифікації як такої, що зумовлена нерівномірним розподілом дефіцитних ресурсів. На основі підходу Імре Лакатоса в якості основних структурних одиниць методології обох напрямків виділено її правила (директиви щодо проведення розвідок), які, з огляду на притаманну їм модальність, поділяються на позитивну та негативну евристику.

Ключові слова: методологія, стратифікація, соціальна ексклюзія, андерклас, соціальна інклюзія, однотипний підбір за статусом, статусна гомогамія, статусна гетерогамія.

Визначення особливостей певної галузі пізнання передбачає звернення до її методології, позаяк саме вона являє собою ту оптику, крізь призму якої здійснюється рефлексія щодо різних аспектів досліджуваної реальності. Соціологічні методи, застосовані до тих чи інших соціальних явищ та процесів, формують предметне поле соціології, а відповідно і конституюють її як незалежну науку.

Еволюція соціології як дисципліни супроводжується зміною методів, вживаних для вивчення окремих соціальних підсистем, процесів та явищ, в тому числі, соціальних нерівностей, які є традиційним об'єктом уваги дослідників. Розуміння змісту засадничих положень основних підходів до вивчення стратифікації дає можливість розробки та вдосконалення ефективного інструментарію для фіксації станів нерівностей, притаманних сучасним суспільствам, в тому числі і українському.

Непропорційний розподіл дефіцитних чи привабливих ресурсів у суспільстві — власне те, що й прийнято називати соціальною нерівністю — традиційний об'єкт емпіричних досліджень соціологів. Найчастіше науковці звертаються до таких їхніх різновидів, як: економічні (багатство, дохід, власність), владні (політична влада, влада на робочому місці, влада у домогосподарстві), культурні (знання, інформаційна культура, хороші манери), соціальні (соціальні клуби, трудові асоціації, неформальні об'єднання), почесні (пов'язані з заняттям, релігійні, базовані на заслугах), громадянські (право на працю, правові процедури, франшизи), людські (навчання під час роботи, загальна освіта, професійне навчання), фізичні (смертність, фізичні хвороби, ментальні хвороби) [1, с. 6].

Водночас, у сучасній західній соціології склалися і інші продуктивні підходи до вивчення соціальних нерівностей, які відображують складність її проявів у розвинених індустріалізованих суспільствах, зокрема, студії соціальної ексклюзії та однотипного відбору за статусом. Їхній розгляд здійснено у вельми невеликій кількості робіт українських авторів — огляд низки концепцій соціальної ексклюзії здійснено Ю Савельєвим [2, 3] та С. Бабенко [4], окремі методологічні аспекти розвідок однотипного відбору за статусом подано у роботах Л. Малиш [5]. Відтак, маючи на меті

висвітлення основних методологічних положень даних підходів, стаття покликана заповнити лакуни у соціологічному знанні щодо їхнього евристичного потенціалу.

Для опису методологічних постулатів обох напрямків були виділені, слідом за І. Лакатосом [6, 7], їхні правила — директиви щодо проведення наукової розвідки, які за своєю модальністю поділяються на негативну (мають форму заборон) та позитивну (мають форму приписів) евристику. При цьому, центральні положення дослідницької методології програми зосереджені саме у негативній евристиці, яка, на відміну від позитивної евристики, має значно менший вплив на перебіг наукової розвідки та не передбачає настільки ж неухильного слідування своїм приписам. Ще один компонент методології — принципи — у межах напрямків не виокремлювався, оскільки у жодному з них наразі не визначено загальних методологічних імперативів, які б могли становити орієнтир для становлення дослідницьких програм.

Студії соціальної ексклюзії, які наразі становлять популярний напрямок стратифікаційного аналізу, є продовженням досліджень бідності, зокрема, багатомірного підходу до її визначення, одним з найвідоміших розробників якого був Пітер Таунсед. Даний концепт вживався і іншими науковцями [8, 9]. Фактично, поняття ексклюзії є постмодерністським еквівалентом індустріального поняття бідності [10, с. 159].

Близький за змістом підхід, який наразі суттєво втратив свою популярність, становить концепція андеркласу, яка особливо активно розвивалася у США у 80-ті роки минулого століття, зосереджуюсь переважно навколо економічних проблем етнічних меншин у великих містах. Термін «андерклас» було запропоновано Гунаром Мюрдалем, який відносив до цієї категорії осіб, які через поступ технологічного прогресу у капіталістичному суспільстві виявилися позбавленими економічних ресурсів. Популярності термін набув завдяки роботам Кена Аулетти, який зараховував до андеркласу чотири групи осіб: пасивних бідних (індивідів, які тривалий час одержують соціальну допомогу); вуличних злочинців та наркоманів; задіяних у тіньовій економіці, а також травмованих, п'яниць, волоцюг та психічно хворих [11, р. xvi]. Низка авторів

звернула увагу на відтворення даної структурної категорії, пояснюючи його на засадах концепту «культури бідності» [12] або «теорії раціонального вибору» [13]. У більш пізніх роботах науковці фокусуються на визначенні основних характеристик даної категорії та її співвіднесення з іншими стратами [14].

Також зміст поняття «соціальна ексклюзія» перетинається з такими термінами, як «депривація» та «нестача». Перший, вживаний здебільшого у європейських студіях, був розглянутим ще А. Смітом у праці «Дослідження природи та причин багатства народів», написаній у 1776 році. Він вказує на недостатність життєвих можливостей, передусім, пов'язаних з нормальною комунікацією з іншими [15, с. 6]. Другий активно використовується американськими науковцями для позначення наслідків бідності у вигляді неучасті або її обмеження у економічному житті, а звідси — і у інших сферах суспільного життя [16, с. 1].

Саме поняття «соціальна ексклюзія» має французьке походження та бере початок від дебатів 1960-тих років, у яких найбідніші верстви населення одержали назву «les exclus». Згодом, на фоні розгортання політичної та соціальної криз, перелік категорій осіб, яких відносили до ексклюзованих, суттєво розширився.

Авторство терміну «соціальна ексклюзія» приписують Рене Ленуару, на думку якого до ексклюзивних належала десята частина населення Франції, серед яких ментально та фізично обмежені, ті, хто скоїв самогубство, літні інваліди, діти, які зазнали насильства, наркотично залежні, делінквенти, батьки-одиначки, домогосподарства з великою кількістю проблем, маргінали, асоціальні особи та інші категорії осіб, які не потрапляли під дію соціального захисту [17, с. 532]. На теренах Великобританії та Європейського Союзу у цілому концепт одержав розповсюдження у період приходу до влади нового лейбористського Уряду Т. Блера. Його зручність була зумовлена відсутністю негативних конотацій, які були пов'язані з поширеними на той час поняттями бідності та депривації [18, с. 18].

Віддзеркаленням розробки заходів протидії ексклюзії, спрямованих на відновлення зв'язків вразливих категорій населення з ключовими соціальними інституціями, став розвиток концепту інклюдії [17, с. 534], також широко вживаного у європейському соціальному дискурсі.

Тематично дослідження соціальної ексклюзії групуються навколо шести ключових проблем [18, с. 22]: номінації та опису категорій виключених осіб (хоча низка авторів звертає увагу на те, що ексклюзія може стосуватися не лише знедолених: нерівномірний розподіл доходів може зумовлювати і самовиключення багатих); визначення різних видів ексклюзії; з'ясування чинників ексклюзії; метафори для станів, умов чи місць ексклюзії, яскравими прикладами яких є спіраль занепаду (низхідна спіраль) та пастка бідності; структурні наслідки ексклюзії; висвітлення особливих психосоматичних ефектів ексклюзії.

Крім того, описана типологія додатково може накладатися на три рівні розвідок, детально описані Хіларі Сільвер [17, с. 8-18]: мікрорівень, презентований лонгітюдними та панельними дослідженнями перебігу життя, ексклюзії та динаміки добробуту на різних

його етапах, в тому числі кар'єри бідності; мезорівень, який стосується концентрації ексклюзії у субпопуляціях чи групах, чинників, які визначають їхні соціальні межі (на кшталт міграції чи гендеру) та громадянської участі їхніх членів та макрорівень, пов'язаний з крос-культурними порівняннями.

Методики вимірювання ексклюзії еволюціонували від фіксації її окремих проявів, які виявлялися у вигляді нестачі одного ресурсу (так званої широкої ексклюзії) до вивчення ексклюзії як багатомірного феномену, коли йдеться про сукупність благ, яких позбавлений індивід (так звана глибока ексклюзія за термінологією, запропонованою у 2005 році Девідом Мілбендом [19, с. 25]). Результатом тривалих дискусій щодо індикаторів ексклюзії стало запровадження їхнього переліку у обіг наприкінці 90-тих років минулого століття. Наразі існує чотири вживаних у емпіричних дослідженнях набори індикаторів ексклюзії [19, с. 32].

Перший з них і найвужчий — перелік індикаторів Лакена, спрямований на вимірювання прогресу у боротьбі з бідністю та соціальною ексклюзією у Європейському Союзі.

Другий — індикатори Аткінсона, набір яких був запропонованим Комітетом з соціального захисту (the Social Protection Committee).

Третій, також достатньо широкий, являють індикатори, визначені у межах Національного плану дій з соціального включення 2007-2016 (National Action Plans on Social Inclusion, NAP inclusion), які становлять основу регулярного аудиту у вигляді дворічного Звіту з соціального включення (Social Inclusion Report). Інформація організована по секціях залежно від вікової категорії респондентів (діти та молодь, особи трудового віку, особи, старші 50-ти років та пенсіонери), до яких додаються також категорії непрацевдатних та окремі спільноти.

Четвертий перелік розроблено Інститутом нової політики (New Policy Institute) та Фундацією Джозефа Раунтрі (The Joseph Rowntree Foundation) та представлено у Моніторингу бідності та соціальної ексклюзії (Monitoring poverty and social exclusion).

Викладене вище дає змогу зробити деякі узагальнення стосовно підходу. Так, його негативна евристика полягає у неможливості вимірювати ексклюзію як одновимірне явище, передусім, не слід її зводити до бідності.

Так само їй не властивий абсолютний характер: визначення того, що вважати нормою, а що — виключенням варіюють у часі та між суспільствами.

Позитивна евристика залишає можливості уточнення того, що саме вважати індикаторами залучення або його відсутності та того, хто є агентами визначення категорій ексклюзованих: соціальні інституції чи самі індивіди, які приймають рішення щодо неучасті у певних видах діяльності.

Тривалий час при вивченні нерівностей науковці зверталися до міжпоколінної мобільності, зокрема до впливу аскриптивних характеристик індивідів на здобуття ними певного освітнього рівня чи заняття. Однак на фоні набуття суспільством більшої відкритості відбулося зміщення фокусу їхньої уваги з соціетального рівня розгляду розподілу ключових ресурсів до

мікрорівня, представленого родинами [20, с. 68]. Це сприяло активізації досліджень однотипного підбору за статусом (assortative mating by status), у яких зазвичай розглядається пошук шлюбного партнера, зокрема, тяжіння індивіда до його вибору серед осіб з близькими йому статусними характеристиками (гомогамія) або належного до спільної з ним соціальної категорії (ендогамія). Водночас, гомогамія вивчається і під кутом зору пошуку друзів [21, 22].

Надання переваги при вивченні гомогамії саме шлюбним стосункам зумовлено їхньою більшою, порівняно з дружніми, інтимністю та значимістю для індивідів. При цьому мова може йти не лише про зареєстровані шлюби (перші чи повторні), але також про співмешкання чи партнерів у романтичних стосунках. Родина, якій властива статусна однорідність, є гомогамною, а та, де статуси чоловіка і жінки є відмінними — гетерогамною. Подекуди при розгляді гетерогамії додатково виділяють два її різновиди — гіпогамію та гіпергамію, де перша вказує на те, що у певного члена подружжя статусні характеристики є нижчими, а друга — на те, що вони є вищими ніж у іншого.

Рівень гомогамності шлюбів за певною ознакою визначається як частка гомогамних подружжів у їхній загальній кількості у певний момент часу (міри поширеності) або ж серед тих, хто має брати шлюб у певний проміжок часу (міри охоплення). Більш валідною є інформація, одержана на основі мір охоплення, оскільки статусні характеристики членів родини можуть змінюватися та відрізнятися від тих, які індивіди мали на момент одруження [23, с. 404].

Звертаючись до гендерних відмінностей пошуку шлюбних партнерів, дослідники зафіксували існування феномену градієнту підбору — тяжіння жінок до заміжжя з чоловіками з вищою позицією у соціальній ієрархії, на противагу одруженню чоловіків з жінками з нижчим соціо-економічним статусом. Однак внаслідок зростання освітнього рівня жінок та їхнього залучення до виробничого процесу кількість гіпергамних шлюбів такого штибу поступово зменшується [24].

Теоретичним підґрунтям студій статусної гомогамії стала веберівська ідея щодо закритості статусних груп. На думку науковців, кількість «міжгрупових шлюбів» (intermarriage) є відображенням жорсткості групових меж та відкритості суспільства у цілому [23, с. 396]. Розвідки у цьому напрямку було започатковано роботою Артура Харіса, де з'ясувалася гомогамія подружжів за фізичними характеристиками їхніх членів, як-от вік, зріст, статура, колір волосся та очей, наявність патологій здоров'я тощо [25]. Відомим італійським статистиком Корrado Джині ще у 1915 році було розроблено індекс гомогамії (indice di rassomiglianza) [26, с. 597-604], який дозволяє виміряти рівень гомогамності шлюбів за певною ознакою для окремого календарного періоду. Його значення досягало б 1 у випадку гомогамності всіх шлюбів, якої неможливо досягти на практиці через наявність гендерних розбіжностей у соціо-економічних, біологічних та психологічних характеристиках індивідів.

Теперішні студії гомогамії групуються у три основні теми. Перша з них — це етнічні та расові міжгрупові шлюби, які активно досліджувалися у країнах з

великою кількістю мігрантів для з'ясування того, наскільки представники різних етнічних меншин активно взаємодіють між собою та асимілюються до основного населення. Друга — це релігійні міжгрупові шлюби, вивчення яких давало змогу виявлення того, наскільки сильно вибір чоловіка чи дружини обумовлений конфесійною належністю. Третя тема — соціо-економічна гомогамія, яка є продовженням стратифікаційних досліджень, оскільки патерни вибору шлюбного партнера пов'язані з патернами мобільності, а отже дозволяють зробити висновки щодо рівня відкритості стратифікаційної системи [23, с. 396].

Перелік характеристик, за якими визначалася гомогамність подружжів був достатньо широким, найчастіше вживаними були вік, економічний статус, статус заняття, етнічна належність, релігія [27, 28, 29]. Проте найбільша кількість студій статусної гомогамії присвячена освітньому підбору [30, 31], оскільки цей ресурс тісно пов'язаний не лише з доходами, але також зі смаками, цінностями, стилем життя індивіда. Підвищенню інтересу до цієї тематики сприяло і зростання освітнього рівня жінок протягом ХХ століття [32, с. 54].

У студіях динаміки гомогамних за освітньою ознакою шлюбів дослідниками було сформульовано три основні гіпотези щодо впливу на неї процесу модернізації [33, 34].

Гіпотеза досягнення статусу передбачає, що зростання рівня модернізації суспільства зумовить збільшення частки гомогамних шлюбів, оскільки підвищення суспільного значення освіти посилить важливість освітнього рівня при виборі шлюбного партнера.

Гіпотеза загальної відкритості полягає у тому, що модернізація суспільств сприятиме більшій проникності групових меж, а тому освітня гомогамія з часом зменшуватиметься.

Гіпотеза оберненої U-кривої поєднує дві попередні, вказуючи на те, що освітня гомогамія спочатку збільшиться, а потім буде послідовно зменшуватися. При цьому поясненням причин зменшення впливу освіти при виборі шлюбного партнера є «гіпотеза романтичного кохання», яка констатує підвищення значення емоційних чинників у цьому процесі.

Уточненням другої та третьої гіпотез є застосування до динаміки освітньої гомогамії класичної тези щодо майже однакової відносної відкритості всіх індустріалізованих суспільств, широко вживаної у студіях мобільності [35, с. 780], названу окремими науковцями гіпотезою насичення [34, с. 782].

Саме дві останні гіпотези знаходили підтвердження у численних студіях освітньої гомогамії.

Методологічні імперативи, спільні для розвідок даного напрямку, у своїй *негативній евристиці* ґрунтуються на неправомірності звуження фокусу дослідницької уваги лише до макрорівня процесів відтворення чи трансформації соціальної структури.

Позитивна евристика напрямку надає лише розмиті рамки для пошуку параметрів, які б були індикаторами відкритості суспільства, дозволяючи дослідникам розширювати усталений перелік дефіцитних соціальних благ, за володінням якими визначається гомогамність шлюбних союзів.

У цілому, обидва розглянуті підходи засвідчують, що новітньому етапу стратифікаційних студій властивий комплексний розгляд нерівностей та їхнього відтворення, що, у свою чергу, призвело до низки змін у їхній методології.

Так, до стандартного переліку ключових соціальних ресурсів, які зумовлюють позицію індивідів у просторі нерівностей, як-от влада, багатство, престиж, кваліфікація — додалася участь у соціальному житті. Дослідження соціальної ексклюзії покликані описати як рівень поширеності соціальної ексклюзії у суспільстві, так і його чинники.

Крім того, до фокусу дослідницької уваги потрапило відтворення нерівностей на мікрорівні, здійснюваний самими індивідами — конструювання групових меж — яке, у свою чергу, зумовлює рівень відкритості або закритості стратифікаційної системи. Вивченню цих процесів здійснюється у межах студій статусної гомогамії.

Вказані зрушення у засадничих положеннях стратифікаційного аналізу відповідають загальному характеру розвитку методології соціологічних досліджень та дозволяють точніше описати процеси, які відбуваються у сучасних мінливих суспільствах, в тому числі і в українському.

ЛІТЕРАТУРА

1. Grusky D. B. Gloom, Doom and Inequality / David B. Grusky, Manwai C. Ku // *Social Stratification: Class, Race, and Gender in Sociological Perspective* / ed. by David B. Grusky (in collaboration with Manwai C. Ku, Szonja Szélenyi) — Boulder: Westview Press, 2008. — 2-28.
2. Савельєв Ю. Б. Соціальне включення та ексклюзія як форми взаємодії в суспільстві: евристичний потенціал соціологічних концепцій / Савельєв Ю. Б. // *Український соціум*. — 2015. — №4 (55). — С. 61-74.
3. Савельєв Ю. Суперечності концепції соціального виключення і включення: вплив соціально-політичного дискурсу на соціологічні теорії / Ю. Савельєв // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія: Соціологія. — 2012. — № 3. — С. 33-41.
4. Бабенко С. С. Социальная включенность и социальная эксклюзия: новое измерение социальных неравенств в современном обществе / С. С. Бабенко // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць*. — Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна. — 2007. — С. 49-55.
5. Малиш Л. О. Статусна гомогамія та статусна гетерогамія в українському суспільстві / Л. О. Малиш // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць*. — Випуск 19. — Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна. — 2013. — С. 243-247.
6. Лакатос И. История науки и ее рациональные реконструкции / Имре Лакатос // *Избранные произведения по философии и методологии науки / Имре Лакатос* [пер. с англ. И.Н. Веселовского, А.Л. Никифорова, В.Н. Поруса] — М.: Академический Проект; Трикста, 2008. — С.201-280.
7. Лакатос И. Фальсификация и методология научно-исследовательских программ / Имре Лакатос // *Избранные произведения по философии и методологии науки / Имре Лакатос* [пер. с англ. И.Н. Веселовского, А.Л. Никифорова, В.Н. Поруса] — М.: Академический Проект; Трикста, 2008. — С. 281-462.
8. Wagle U. Multidimensional Poverty Measurement. Concepts and Applications / Udaya Wagle. — New York: Springer Science + Business Media, LLC, 2008. — 214 p.
9. Multidimensional Poverty Measurement and Analysis / Sabina Alkire, James Foster, Suman Seth et al. — Oxford: Oxford University Press, 2015. — 356 p.
10. Абрахамсон П. Социальная эксклюзия и бедность / П. Абрахамсон // *Общественные науки и современность*. — 2001. — № 2. — С. 158-166.
11. Auletta K. The Underclass / Ken Auletta. — New York: Random House Publishing Group, 1982. — 348 p.
12. Peterson P. E. The Urban Underclass and the Poverty Paradox / Paul E. Peterson // *The Urban Underclass* / [ed. by Christopher Jenks, Paul E. Peterson]. — Washington: The Brookings Institution, 1990. — P. 3-27.
13. Murray C. Losing Ground: American Social Policy, 1950-1980 / Charles Murray. — New York: Basic Books, 1994 — 323 p.
14. Tyler I. The Riots of the Underclass?: Stigmatisation, Mediation and the Government of Poverty and Disadvantage in Neoliberal Britain [Electronic resource] / Imogen Tyler // *Sociological Research Online*. — 2013. — Vol. 18, № 4. — Access mode: <http://www.socresonline.org.uk/18/4/6.html>
15. Sen A. Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny. Social Development Paper №1 / Amartya Sen. — Manila: Office of Environment and Social Development Asian Development Bank, June 2000. — 54 p.
16. Todman L. C. Reflections on Social Exclusion: What Is It? How Is It Different from U.S. Conceptualizations of Disadvantage? And, Why Americans Might Consider Integrating It into U.S. Social Policy Discourse [Electronic resource] / Lynn C. Todman. — Access mode: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.19.5.9865&rep=rep1&type=pdf>
17. Silver H. The Process of Social Exclusion: the Dynamics of an Evolving Concept. CPRC Working Paper 95 / Hilary Silver. — Chronic Poverty Research Centre, October 2007. — 22 p.
18. Peace R. Social Exclusion: a Concept in Need of Definition? / Robin Peace // *Social Policy Journal of New Zealand*. — 2001. — № 16. — P. 17-35.
19. The Multi-Dimensional Analysis of Social Exclusion. Project Report / Ruth Levitas, Christina Pantazis, Eldin Fahmy et al. — Bristol: Department of Sociology and School for Social Policy, Townsend Centre for the International Study of Poverty, Bristol Institute for Public Affairs, University of Bristol, January 2007. — 246 p.
20. Henkens K. Married Couples and Their Labour Market Status: A Study of the Relationship between the Labour Market Status of Partners / Kène Henkens, Gerbert Kraaykamp, Jacques Siegers // *European Sociological Review*. — 1993. — Vol. 9, № 1. — P. 67-78.
21. Penn R. Children of International Migrants in Europe: Comparative Perspectives / Roger Penn, Paul Lambert. — London: Palgrave Macmillan, 2009. — 199 p.
22. Papapolydorou M. «When You See a Normal Person ...»: Social Class and Friendship Networks among Teenage Students / Maria Papapolydorou // *British Journal of Sociology of Education*. — 2014. — Vol. 35, № 4. — P. 559-577.
23. Kalmijn M. Inter marriage and Homogamy: Causes, Patterns, Trends/ Matthijs Kalmijn // *Annual Review of Sociology*. — 1998. — Vol. 24. — P. 395-421.
24. Esteve A. The Gender-Gap Reversal in Education and Its Effect on Union Formation: The End of Hypergamy? / Albert Esteve, Joan García-Román, Iñaki Permanyer // *Population and Development Review*. — 2012. — Vol. 38, № 3. — P. 535-546.

25. Harris J. A. Assortative Mating in Man / J. Arthur Harris // Popular Science Monthly. — 1912. — Vol. 80. — P. 476-492.
26. Gini C. Indici di omofilia e di rassomiglianza e loro relazioni col coefficiente de correlazione e con gli indici di attrazione / Corrado Gini. // Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti; Vol. 74 (2). — Venezia: Il Istituto Veneto di Scienze, 1915. — P.583-610.
27. Kalmijn M. Assortative Mating by Cultural and Economic Occupational Status / Matthijs Kalmijn // American Journal of Sociology. — 1994. — Vol. 100, № 2. — P. 422-452.
28. Mu Z. Marital Age Homogamy in China: A Reversal of Trend in the Reform Era? / Zheng Mu, Yu Xie // Social Science Research. — 2014. — Vol. 44. — P. 141-157.
29. Jackson J. Perceived Openness to Experience Accounts for Religious Homogamy / Joshua Jackson, Jamin Halberstadt, Jonathan Jong // Social Psychological and Personality Science. — 2015. — Vol. 6, № 6. — P. 630-638.
30. Mare R. D. Educational Homogamy in Two Gilded Ages. Evidence from Inter-generational Social Mobility Data / Robert D. Mare // The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. — 2016. — Vol. 663, № 1. — P. 117-139.
31. Minello A. From Parents to Children: the Impact of Mothers' and Fathers' Educational Attainments on Those of Their Sons and Daughters in West Germany / Alessandra Minello, Hans-Peter Blossfeld // British Journal of Sociology of Education. — 2017. — Vol. 38, № 5. — P. 686-704.
32. De Rose A. Educational Assortative Mating in Italy: What Can Gini's Homogamy Index Still Say? / Alessandra De Rose, Romina Fraboni // Genus. — 2015. — Vol. 71, № 2-3. — P. 53-71.
33. Smits J. Educational Homogamy in 65 Countries: An Explanation of Differences in Openness Using Country-Level Explanatory Variables / Jeroen Smits, Wout Ultee, Jan Lammers // American Sociological Review. — 1998. — Vol. 63, № 2. — P. 264-285.
34. Smits J. More or Less Educational Homogamy? A Test of Different Versions of Modernization Theory Using Cross-Temporal Evidence for 60 Countries / Jeroen Smits, Wout Ultee, Jan Lammers // American Sociological Review. — 2000. — Vol. 65, № 5. — P. 781-788.
35. Raymo J. M. Temporal and Regional Variation in the Strength of Educational Homogamy / James M. Raymo, Yu Xie // American Sociological Review. — 2000. — Vol. 65, № 5. — P. 773-781.

REFERENCES

1. Savelyev, Y. Social Inclusion and Exclusion as Forms of Social Interaction: Heuristic Potential of Sociological Concepts // Ukrayins'kyi sotsium. — 2015. — № 4. — P. 61-74.
2. Savelyev, Y. Contradiction of the concept of social exclusion and inclusion: the impact of socio-political discourse on sociological theory // Visnyk Kyyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya: Sotsiologiya. — 2012. — № 3. — P. 33-41.
3. Babenko, S. Social inclusion and social exclusion: a new dimension of social inequalities in modern society // Metodologiya, teoriya ta praktyka sotsiologichnoho analizu suchasnoho suspil'stva: Zbirnyk naukovykh prats'. — Iss. 19. — Kh.: KhNU imeni V. N. Karazina. — 2013. — P. 243-247.
4. Malyshev L. O. Status homogamy and status heterogamy in Ukrainian society // Metodologiya, teoriya ta praktyka sotsiologichnoho analizu suchasnoho suspil'stva: Zbirnyk naukovykh prats'. — Kh.: KhNU imeni V. N. Karazina. — 2007. — P. 49-55.
5. Lakatos, I. History of science and its rational reconstruction // Selected works on philosophy and methodology of science / [transl. from engl. by I. N. Veselovsky, A. L. Nikiforova, V. N. Porus]. — M.: Akademicheskij Proekt; Triksta, 2008. — P. 281-462.
6. Lakatos, I. Falsification and methodology of research programs // Selected works on philosophy and methodology of science / [transl. from engl. by I. N. Veselovsky, A. L. Nikiforova, V. N. Porus]. — M.: Akademicheskij Proekt; Triksta, 2008. — P. 281-462.
7. Abrakhamson P. Social Exclusion and Poverty // Obshchestvennyye nauki i sovremennost'. — 2001. — № 2. — P. 158-166.
8. Gini C. Homophilic and resemblance indices and their correlation coefficient and attraction indices // Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti; Vol. 74 (2). — Venezia: Il Istituto Veneto di Scienze, 1915. — P.583-610.

New sociological approaches to the measurement of social stratification

L. O. Malyshev

Abstract. The article summarizes the results of contemporary sociological researches of social exclusion and assortative mating by status, both of which represent an alternative to focus on unequal distribution of scarce resources as main dimensions of social stratification. On the basis of Imre Lakatos' approach, rules (guidelines for research activities), divided into two modalities (negative heuristic and positive heuristics), are considered as structural units of research methodology of both field of studies.

Keywords: methodology, stratification, social exclusion, underclass, social inclusion, assortative mating by status, status homogamy, status heterogamy.

Новые социологические подходы к измерению социальной стратификации

Л. А. Малышев

Аннотация. В статье систематизированы достижения современных социологических исследований социальной эксклюзии и однотипного подбора по статусу, которые представляют альтернативу рассмотрению социальной стратификации как обусловленной неравномерным распределением дефицитных ресурсов. На основе подхода Имре Лакатоса в качестве основных структурных единиц методологии обоих направлений выделены ее правила (директивы по проведению исследований), которые, исходя из присущей им модальности, делятся на положительную и отрицательную эвристику.

Ключевые слова: методология, стратификация, социальная эксклюзия, андеркласс, социальная инклюзия, однотипный подбор по статусу, статусная гомогамия, статусная гетерогамия.